

O GOVERNO NE GOLIBERAL DA VIDA

Uma leitura (pós)foucaultiana

Borxa Colmenero

axbuxere

Coleção Polímnia / livro **18**

Prólogo de Jorge Álvarez Yáguez

O GOVERNO NEOLIBERAL DA VIDA

**Uma leitura
(pós)foucaultiana**

O GOVERNO NEOLIBERAL DA VIDA

Uma leitura
(pós)foucaltiana

BORXA COLMENERO

PRÓLOGO DE JORGE ÁLVAREZ YÁGÜEZ

O GOVERNO NEOLIBERAL DA VIDA
Uma leitura (pós)foucaultiana

Borxa Colmenero
Jorge Álvarez Yáguez
Axóuxere, 2023

Design e diagramação: Juan Gallego

Edição: **axóuxere**
Xens, 75
15984 Araño, Rianxo. A Coruña
Galiza
info@axouxerestream.com
axouxerestream.com

Impressão: Tórculo. Santiago

ISBN: 978-84-127391-1-4
Depósito legal: C 1206-2023

Índice

Sobre o novo Espírito do Mundo. A maneira de limiar JORGE ÁLVAREZ YÁGÜEZ	9
O GOVERNO NEOLIBERAL DA VIDA. UMA LEITURA (PÓS)FOUCAULTIANA	27
Introdução. Neoliberalismo como racionalidade A hipótese foucaultiana	29 33
PARTE I. Do poder Neoliberalismo como poder sobre a vida Biopolítica e governamentalidade Biopoder multifforme e ambivalente Neoliberalismo como técnica de governo Além do <i>laissez faire</i> Mobilização subjetiva	43 45 53 61 71 76 83
PARTE II. Do sujeito Governo económico da vida <i>Homo œconomicus</i> Vida como capital Vida posta a produzir Vidas precarizadas Vidas nuas	89 91 97 103 109 117 126
PARTE III. Do Estado Empresarialização do Estado Gerencialismo e burocracia <i>Ethos</i> burocrático Governamentalidade e soberania Governança pós-política Governança securitária	135 137 146 154 167 170 177
Notas	195
Bibliografia	233

Sobre o novo Espírito do Mundo.

A maneira de limiar

Pensar o noso presente exíxenos analizar iso que chamamos neoliberalismo, que é o sistema de produción social máis determinante das nosas vidas, da nosa maneira de producir e producírnos, do noso traballo, das nosas relacións económicas e sociais, das relacións políticas e en definitiva e primordialmente da nosa subxectividade mesma. Ningún outro sistema demostrou esta ubicuidade, esta capacidade para envolver e rexer todos os aspectos da vida social e aínda da mesma relación do individuo consigo mesmo; esta condición *líquida* pola que se desliza por toda superficie e acaba por mergullar todo ente, nesta neomodernidade cualificada certamente por tal propiedade (Bauman). Desde o primeiro momento Marx advertíranos da condición *totalizante* do capitalismo, capaz de arrasar coas tradicións e crenzas máis arraigadas, as autoridades máis sólidas, e construír un mundo novo, este si, sobre unha nova base, aquela que el mesmo determinaba. Non en van o mesmo concepto de *modo de produción* non se limitaba a iso que entendemos como instancia económica, senón que debía alcanzar todo o relativo á reprodución das relacións sociais de produción, o que significaba afectar de-

cisivamente as estruturas estatais e ideolóxicas entendidas no máis amplo sentido, as condicións de conformación en xeral dos suxeitos. Co seu infatigábel compañeiro Engels amosaba esa condición globalizante de edificación dunha sociedade en sinxelas e enxeñosas formulacións no *Manifesto* de 1948. Nun capítulo inédito de *O capital*, hoxe célebre, que se diría inspirado na nosa situación, Marx intensificaba esa capacidade absorbente e globalmente determinante do capitalismo ao referirse á evolución deste modo de produción sinalando o seu paso do que denominaba *subsunción formal* (*formelle Subsumtion*) do traballador polo capital cara a unha *subsunción real* (*reale Subsumtion*), o que significaba o acceso a un estado no que a vida do traballador e o conxunto das relacións sociais se puña ao servizo do capital.

Nesa dirección camiñaba o novo *Weltgeist*, Espírito do Mundo. Pois de espíritos se trataba paradoxalmente nesta especie de novo materialismo, ese que establecía o *homo œconomicus* como o *homo* por antonomasia. Si, nunca a condición material envolvera tan intensamente todos os aspectos da vida, pero facíao ao seu modo, nas formas espirituosas e fantasmais da mercancía, como desde o capítulo primeiro de *O capital* se puña maxistralmente de releve. Walter Benjamin, recordado pertinentemente neste libro, sabía ben de que falaba ao enfocar o capitalismo coa forma dunha *relixión*. Max Weber, como é ben coñecido, falara dunha ética procedente dunha *relixión* determinada como impulso esencial na emerxencia deste modo de produción, mais, con independencia da polémica xerada polas súas teses, a fusión de moral e economía, non só aparecería como un sistema de ida e volta no que a instancia económica, por dicilo sinxelamente, recibía unha conformación desde outra esfera, senón que a moral

mesma como unha nova xenealoxía era tamén redefinida desde aquí, como corresponde a toda verdadeira relixión.

Diríamos que hoxe estaríamos ante a culminación desta tendencia tan cedo detectada na evolución do capital; ao menos isto é o que sucede coa, acaso, mellor expresión da súa lóxica, aquela que se recolle nesa noción, nada fácil de definir, de neoliberalismo. Mais esta forma, a neoliberal, non é senón unha das que pode adoptar este modo de produción, pero é a que hoxe tende a tornarse en planetaria. Teríamos entón un modo de produción, o capitalismo, do que destacamos aquí esa cualidade totalizante, e unha «forma» que está a adoptar por todas as partes, o neoliberalismo, no que esa tendencia parece, dunha maneira moi singular, levarse ao seu máximo grao, chegar ao seu cumio. Singular, e paradoxal, pois que desde Adam Smith o liberalismo desterrara, como ben interpretou Foucault, do ámbito económico a categoría de totalidade. En economía non cabía un coñecemento pleno do conxunto, non había lugar para o ollo de Deus, tanto menos para un Soberano que pretendere impoñerse sobre o curso específico do mercado. A natureza opaca de fondo da economía opón un límite ao coñecemento, limitación que segundo o enfoque de Smith non podía senón ser beneficiosa, dese modo podería operar a man invisíbel que concerta os intereses individuais. Ese principio de invisibilidade rexeitaba a impostura do Soberano e toda a Razón governamental. A categoría de totalidade era expulsada do terreo do saber económico un pouco antes que Kant o formulara en xeral para todo o coñecemento, e declarase como impostura a Metafísica na súa pretensión de non aterse ás nosas insuperábeis limitacións. Adam Smith dicía taxativamente que para abordar a totalidade do sistema económico «non hai sabedoría humana

nin coñecemento algún que baste», e segundo iso, Foucault afirmaba: «A economía é unha disciplina atea; a economía é unha disciplina sen Deus; a economía é unha disciplina sen totalidade».

E, porén expulsada a categoría pola porta da *teoría* parecía entrar, na forma neoliberal, pola ventá da *empiría*, pois toda a lóxica manifestada nas teorías neoliberais caracterizábase por un impulso absolutamente *totalizante*, no que non había esfera social que se resistira á súa implantación. Esta será unha das notas mais distintivas, brillantemente aquí, neste traballo, exposta, a translación da lóxica «económica» a todos os campos, da concorrencia do mercado á xestión da delincuencia, da asignación de recursos económicos á forma de decidir o proxecto de matrimonio e de familia. A figura do «empresario de si», daquela persoa que establece unha relación consigo mesma, sobre o que facer coa súa vida, sobre todos os aspectos que poden constituír un ben ou fin para ela, de carácter mercantil e guiándose por unha estratexia de custos e beneficios, de maximización de utilidades, de maneira que nada no horizonte existencial do individuo quede fóra desta lóxica reificadora na que a todo se lle asigna prezo. Toda a fonda reflexión filosófica acerca do *coidado de si mesmo*, que especialmente se desenvolveu no período do helenismo, pero que arranca de Sócrates e a máxima délfica do *gnóthi seautón*, coñécete a ti mesmo, que ía indisolubelmente acompañado da chamada a coidar dun mesmo, *epiméleia heautoû*, o que os romanos formulaban como *cura sui*, e que, segundo a investigación de Foucault, configurou inicialmente a filosofía; ese coidado de si mesmo despregaríase nun variado conxunto do que poderíamos chamar *tecnoloxías da vida*, as *téchnē tou biou* (reflexión sobre si, escritura, análise de soños, exer-

cicios en xeral do espírito) que ían orientadas á consecución dunha vida digna de ser vivida, de *eudaimonía* ou plenitude, felicidade, de autonomía ou *enkrateía*. Pois ben, todo ese legado de gran calado cultural convértese agora nesta forma perversa na que todo aparece modificado e o espazo do mercado invádeo todo, o *exterior* se prega formando unha *interioridade* en perfecta continuidade coa lóxica daquel, deixando a contraposición interioridade/exterioridade coma unha antigalla metafísica máis. Non podía haber máis distancia entre aquelas técnicas de si e estoutras que implementan a figura do financeiro de si, do empresario de si. Toda unha etapa decisiva na conformación antropolóxica, na historia da subxectividade cúmprese aí. Tal é o alcance desta «forma» que adquire o capitalismo.

Pode, por tanto, que, como corresponde a uns teóricos ben formados filosoficamente –recordemos as orixes fenomenolóxicas do ordoliberalismo, os «neos» alemáns–, afirmen con aires de radicalidade crítica esa posición, que diríamos posmetafísica, contra a categoría de totalidade, pero o certo é que a non totalidade teórica viuse acompañada, de maneira máis clara no neoliberalismo americano, do desenvolvemento dunha lóxica totalizante para a que, antiweberianamente, non existe especificidade consubstancial ás distintas esferas que compoñen a sociedade, pois todas elas préganse a rexerse pola mesma lóxica; e estudos sobre a aplicabilidade a cada campo non faltaron, nos que descolou particularmente o brillante, polo demais, e sempre interesante Gary Becker. E por este camiño da práctica totalizante, o que nun principio se erixiu como rexeitamento da figura do Soberano, a imposibilidade do despotismo expresado no intervencionismo económico de acordo cun suposto saber total, o que se declaraba con xesto rebelde que non había

lugar algún para un Deus terreal, pola contra parecía querer ocupar o seu posto e convertíase nun novo despotismo, sendo así que o Mercado soberano viña impoñer sen límites o seu *Diktat* a todas as esferas. A expulsión da totalidade na teoría podía dotar de aires radicais esta disciplina atea, pero a cobertura da súa tendencia totalizante establecía unha teoloxía nova de carácter práctico, esta si realmente dominante. Podía denunciarse a Totalidade declarada polo Soberano xurídico-político, pero para afirmar a impetuosa forza totalizante do disimulado novo Soberano, de natureza económica. O fideísmo do lado da totalización viña asociarse ao ateísmo da crítica da totalidade para establecer un supostamente máis eficiente e auténtico principio soberano.

Como pode seguirse na excelente investigación de Borxa Colmenero, o que ao fin está en xogo no neoliberalismo non é tanto unha *doutrina económica* relativa a unha determinada asignación de recursos nun espazo de relativa escaseza, como o decorrer mesmo do conxunto da vida dos individuos, a súa mesma conformación como suxeitos. Isto foi o que levou a moitos a falar do neoliberalismo como unha forma, a máis desenvolta, de *biopoder* ou de *biopolítica*. Tomaban así unha das posíbeis vías de desenvolvemento do enfoque foucaultiano. O filósofo francés entendía o neoliberalismo, en efecto, non como unha *teoría económica*, nin sequera como unha *ideoloxía* –concepto, polo demais, sobre o que tantas reservas manifestou sempre– senón especialmente como unha reflexiva maneira de *goberno*. Esta foi a grande achega de Foucault cando no seu curso de 1979 *Naissance de la biopolitique* (Nacemento da biopolítica) formula este tema. Esa foi a súa maneira orixinal de iluminar ese fío que aquí destacamos como

tendencia globalizante do capital. Da análise baixo o concepto preciso de modo de produción, ou de rexistro de influencia dunha moral, ou de formulación segundo o código dunha relixión, por citar algúns enfoques mencionados, pasabamos a unha interpretación en clave de teoría e práctica gobernamental, baixo a categoría de *gobierno*.

Son precisamente as grandes liñas de traballo, de investigación, que partiron dese orixinal xiro foucaultiano as que se expoñen con coñecemento preciso neste libro: a liña primeira, de orixe fundamentalmente inglesa, a dos estudos sobre a gobernamentalidade (*studies in governmentality*) de autores como Colin Gordon, Graham Burchell e Nikolas Rose, pero tamén con relación aos colaboradores de Foucault como Pasquale Pasquino e Giovanna Procacci, un proxecto que arrancou cedo, antes de que se coñecera enteiramente o curso de 1979, que se publicou tarde, en 2004 –por certo, xustamente, como correspondía, á vez que o curso anterior, xa que, en realidade, forman un–; e unha segunda liña, moi rica, de grande alcance teórico, de autores maioritariamente italianos, a dos estudos de biopolítica, que se despregou en proxectos moi diferentes a pesar dun punto común de partida, a través de Giorgio Agamben, de Antonio Negri, Michael Hardt e de Roberto Esposito entre moitos outros, e que tería unha última deriva noutros autores, de interesantes achegas, como Paolo Virno, Andrea Fumagalli ou Maurizio Lazzarato, todos eles pertinentemente acollidos, xunto a moitos outros, no amplo estudo que o lector ten entre as mans. Dúas liñas ou correntes ben distintas, pero que, coma sempre que se dá esa diversidade, amosa a enorme riqueza da súa fonte de inspiración, que aínda que só fora por elas revelaría a Foucault como un dos pensadores de maior transcendencia da segunda

metade do século xx, seguramente o de maior permeabilidade da pléiade brillante de filósofos franceses que ese século deu.

Fora como for, resulta curioso que cada unha das correntes desenvolve unha das dimensións dunha mesma investigación, esa que Foucault acometeu a partir do seu primeiro tomo de *Histoire de la sexualité* (Historia da sexualidade), *La volonté de savoir* (A vontade de saber), que continuaría ao seu modo nos sucesivos cursos de 1976-77 *Il faut défendre la société* (Hai que defender a sociedade), no de 1978 *Sécurité, Territoire, Population* (Seguridade, Territorio, Poboación), e no de 1979 xa mencionado, *Naissance de la biopolitique*. Estas (un libro e tres cursos) son obras de carácter moi distinto, mais nelas vemos aparecer as dúas categorías seguidas por estas correntes, a anglosaxoa e a italiana, a categoría de goberno e a de biopolítica; e, en definitiva, no último curso citado, a cuestión do neoliberalismo, que se analiza como consecuencia xustamente das dúas categorías.

Podería dicirse de forma esquemática, que a primeira liña, a anglosaxoa, menos coñecida nos nosos medios por falta de traducións e seguidores, se atería sobre todo aos primeiros estudos de Foucault sobre as artes de goberno. Sería decisivo para eles a lección do 1 de febreiro de 1978 do curso *Sécurité, Territoire, Population*, que se traduciu e coñeceu independentemente en diversas linguas antes da publicación enteira do curso en 2004, un curso de capital importancia, que o mesmo Foucault pensou, cremos que moi acertadamente, que o seu título mais axeitado fose xustamente *Histoire de la gouvernementalité* (Historia da gobernamentalidade), ao que vai intrinsecamente unido o curso dedicado ao neoliberalismo, *Naissance de la biopolitique*. Non ver esa articulación levou a moitos erros de interpretación. O maior deles, dito sexa de

paso, foi o dunha serie de autores, que non pertencen a ningunha destas liñas de investigación, como Daniel Zamora e Michael C. Behrent, que deron en falar dun «Foucault neoliberal», un verdadeiro *non sense*, mostra das consecuencias da falta de rigor na lectura dun autor complexo.

A segunda liña, a que seguiron sobre todo os autores italianos, tomaría pé sobre todo no concepto de biopolítica; mais eles, referímonos entre outros a Giorgio Agamben, Antonio Negri e Roberto Esposito, como ben se reflicte na exposición feita no presente libro, toman o que rodea á constelación conceptual de biopolítica como punto de apoio ou de inspiración, pois o seu desenvolvemento non só segue liñas distintas nestes autores, senón que se reelabora dunha maneira creativa en cada un deles conforme os seus proxectos, distanciándose de como a noción foi traballada orixinalmente por Foucault. Hai que dicir que no autor francés a biopolítica nace como noción referente principalmente ao inicio por parte dos Estados do control dos parámetros biolóxicos das poboacións (saúde, natalidade, mortalidade, lonxevidade, etc.), e foi este aspecto o que máis ocupou a Foucault na súa investigación; aínda que el mesmo, desde moi cedo, amosara a continuidade entre o control da saúde e o da existencia xeral dos individuos, polo que a captación de *bíos* nas redes do poder desenvolvía a tendencia a estenderse a todos os aspectos da existencia. É precisamente esa tendencia xa xeneralizada de apresamento da vida, agora entendida esta non só como vida biolóxica conforme os parámetros de normalidade e patoloxía, senón en toda a magnitude da existencia dos suxeitos, a que atenderá sobre todo esta segunda liña.

Obvia case dicir que ambas liñas poden complementarse, como lucidamente son enfocadas aquí. Ambas mostraban

unha evidente intención e preocupación política por poñer de manifesto as novas formas de poder, e ambas, tanto a liña dos estudos sobre a governamentalidade como a da biopolítica, esta especialmente nalgúns autores como Negri, Fumagalli ou Lazzarato, por citar algúns, atenderon a súa relación co neo-liberalismo. A articulación entrámbolos campos, o que se delimita en torno á categoría de goberno e o que o fai sobre a de biopolítica, viña dada pola formulación do problema feita por Foucault, aínda que, como dicimos, cada un o tomou ao seu orixinal e autónomo modo. A articulación de ambas categorías derivou de que na análise da biopolítica das poboacións o que observa Foucault é a posta en funcionamento dunha maneira de operar por parte das administracións estatais absolutamente nova, distinta das formas desenvolvidas arredor das teorías da Razón de Estado dos ss. XVI e XVII (Botero, Palazzo, Chemnitz) ou da Policía (ss. XVII-XVIII) (Turquet, Delamare, Von Justi). Particularmente no control das epidemias atopaba unha moi singular maneira de operar que resultaba próxima á lóxica que empezaba a defender o primeiro liberalismo, o dos fisiócratas, que aplicaba unha estratexia semellante ao problema da escaseza do gran; non hai que esquecer o dato curioso de que a difusión das súas posicións contribuíu á aceptación das vacinas. O control novo de epidemias supoñía non tratar de eliminar completamente o mal, senón lograr que se mantivera dentro duns limiares tolerábeis para a poboación, para o que había que xogar coas curvas de contaxio, ter en conta todo un cálculo de casos e crecemento. Dentro deses parámetros os suxeitos poderían moverse libremente sen sufrir os sistemas nin de exclusión (modelo da lepra) nin de encerro ou confinamento (modelo da peste). A noción de *medio*, adquiriría un lugar relevante en todo isto, pois en boa medida a con-

duta dos individuos veríase pautada polo modo de intervir, non tanto directamente sobre eles, coma sobre as relacións, os alimentos, os espazos de almacenamento ou de xuntanza, as comunicacións, etc., sobre iso que configura o seu espazo de desenvolvemento; e así, de maneira indirecta, a conduta dos individuos era condicionada e o mal controlado. Encontraba Foucault aí non só en curso a idea dun novo obxecto de intervención política, que ben se podería remontar máis atrás, senón moi especialmente un novo modo de tratar problemas sociais, de confrontar un mal na poboación. Unha forma nova de goberno aparecía aí esbozada cuxo afondamento levaría a Foucault a toda unha nova forma de concibir o poder, que remodelaba a súa anterior e lle permitía excluír definitivamente un modelo, o da guerra, que sempre lle formulara moitas dúbidas e nunca acabou de adoptar. A nova forma de goberno atopaba claramente a súa mellor elaboración nas formas liberais. Esa forma de biopolítica foi a que cativou a Foucault. Foi iso o que o conduciu a través da categoría de goberno ao liberalismo. Dada esta orde de cousas, a necesidade de desvelar os límites da forma liberal clásica (naturalismo; tensión entre liberdade e intervención estatal, liberdade e seguridade, etc.) tería que conducir inevitabelmente ao sistema que parecía poder recoller o esencial daquela nova lóxica de goberno e superar estas limitacións.

Foucault quixo calar na forma de racionalidade goberna-mental que supoñía o neoliberalismo, e iniciou unha investigación desta, tanto da súa variante alemá, o ordoliberalismo (Eucken, Müller-Armack, Röpke, Rüstow) coa Escola de Friburgo de referente, que se desenvolve da segunda metade dos anos trinta do século xx en adiante, como da corrente americana (Simons, Schultz, Becker, Friedman), coa Escola de Chi-

cago de emblema, sen esquecer os austríacos, entre outros, Von Mises e Friedrich Hayek, que deixarían a Europa nazi e nos EE.UU. impulsaría a corrente americana. Ese estudo houbo de deixar fascinado o seu autor ante unha perfeccionada maneira de gobernar na que podía ver como nela culminaba de maneira brillante todo o que perseguiron desde o seu nacemento as teorías das prácticas de goberno, desde os tratados ligados á teoría da Policía, e que o primeiro liberalismo tentou superar. Efectivamente, como non constatar a consecución nas técnicas neoliberais daquilo que perseguía Turquet, cos seus tons utópicos, como cando dicía que o obxectivo da policía, en definitiva, era ofrecer aos individuos «un pequeno suplemento de vida e, ao facelo, darlle ao Estado un pouco máis de forza»; ou cando Delamare afirmaba que «o obxecto da policía era a vida», por canto que ao ocuparse dos obxectos (vixilancia, control da relixión, espectáculos, comercio, saúde) melloraba a vida, isto é, unía a maximización da utilidade co control, pero de tal forma que a sociedade experimentara felicidade niso. Ou, en fin, cando Von Justi distinguía entre a actividade negativa da *Politik* (represión: prohibicións, detencións, encarceramento, etc.) e a positiva da *Polizei* (estímulo do comercio, da saúde, traballo, etc.). ¿Non foi o gran logro do neoliberalismo conxugar mellor ca ninguén esas dúas dimensións, a do exercicio dun poder de control e a de maximización, de maneira que o individuo experimentara á vez liberdade e gozo nas súas prácticas?; non foi o neoliberalismo unha solución, superior ás teorías da Policía e da Razón de Estado, incluso ás das disciplinas e as propostas do liberalismo clásico?; non podía desenvolver un campo de poder ou biopoder sen necesidade dunha diferenciación visíbel como poder do aparato estatal, sen necesidade de visualización da *Politik*, sen

experimentar como constrición, senón como gozo e liberdade, o asentamento dun poder, ese que se daba no mesmo cumprimento dos desexos individuais?; quen mellor podía, ao tempo que rexeitaba posmetafisicamente a categoría de *totalidade*, e afirmando o axioma do individuo, constituír unha práctica máis *globalizante* que ningunha outra?

Claro que o paso intermedio, como apuntamos, dérao o fisiocratismo e o liberalismo que lle seguiu. Os fisiócratas (Quesnay, Turgot) representan, en efecto, unha primeira forma de liberalismo que tentara evitar os mecanismos exterioristas, impositivos, regulamentistas do mercantilismo e das teorías mencionadas da Razón de Estado e da Policía; tratábase, pois, de lograr unha intervención que non parecese tal, e iso conseguíase se esta seguía as leis de despregadura das cousas mesmas, é dicir, propoñíase regular, non regulamentar, xestionar, non impoñer, o que suporá técnicas de intervención sobre curvas de normalidade no marco de limiares mínimos e máximos, etc.; incidencia sobre o medio, non tanto sobre os suxeitos; naturalismo, seguir a natureza das cousas, como se estaba a comprobar na forma de traballo sobre as epidemias, no campo da biopolítica.

O neoliberalismo desenvolvería todo isto eficientemente, pero á idea de que a conduta individual é función das condicións do medio –intervindo sobre este lograremos gobernar aquela–, engadiríalle a necesidade de que o individuo abandone unha actitude pasiva, como a que ese modelo podía implicar, para que mediante a adopción de determinadas técnicas se constituíse en suxeito activo, emprendedor, elaborador creativo daquelas pautas que o medio reclama. Borxa Colmenero salientará moi acertadamente este cambio nos suxeitos. A intervención liberal terá que ser congrua cunha particular concepción da liberdade

individual, de modo que o individuo haberá de elixir finalmente o que se demandaba que elixira, iso que o suxeito experimenta como desexo –estimándose así autónomo–, unha intervención que potenciaba o económico ao tempo que controla os limiares de desviación. Por iso haberá que levar a economía a todos os ámbitos, ou mellor, seguir a lóxica que a economía política propón para gobernar, como xa no seu momento pretendía o fisiócrata Quesnay, un «gobierno económico», «exercer o poder na forma da economía». Ese ideal non podía ser levado a cabo sen corrección dalgúns supostos dese primeiro liberalismo e o liberalismo clásico. Serían os teóricos do neoliberalismo os que ao fin puideran chegar a imitar aquilo que Quesnay, Malebranche mediante, xulgaba como a forma de goberno de Deus sobre o mundo, a forma que a patrística denominaba «oikonomía», tan ben estudada por Agamben.

Vemos, pois, ata que punto as categorías de biopolítica e goberno están articuladas, xenealóxica e loxicamente, na formulación foucaultiana e, polo tanto, estas e o estudo do neoliberalismo. No decurso, polo demais, da investigación foucaultiana isto explicaría que a categoría de goberno primara con moito sobre todo o demais. En *Naissance de la biopolitique* deixara o claro: «só unha vez que se saiba en que consistía ese réxime gobernamental chamado liberalismo é cando se poderá, paréceme, captar o que é a biopolítica»; e nunha parte non lida do manuscrito do curso dicíanos: «É aí que encontra o seu punto de partida a liña de organización dunha “biopolítica”. Pero quen non ve que esa é tan só unha parte de algo moito mais amplo, e que é esta nova razón gobernamental?»; e engadía o que podemos considerar unha prescripción metodolóxica: «Estudar o liberalismo como marco xeral

da biopolítica». En fin, por esa senda atoparíase igualmente, pensamos, a explicación de que Foucault seguira desenvolvendo en todos os cursos posteriores a categoría de goberno. Sorprendentemente non volveu a traballar sobre biopolítica, convencido de que o campo que se abría co problema do goberno era moito máis amplo. Nin sobre biopolítica, nin sobre o neoliberalismo. Esa é a excepción deste curso, *Naissance de la biopolitique*, tan mal lido, ata o punto de que non se comprendera exactamente nin sequera por que un curso que levaba tal título trataba do neoliberalismo. Foucault non o fixo, pero si as liñas orixinais, máis alá da fonte foucaultiana, que este libro con detalle estuda.

Antes referímonos de pasada á impostura de tomar a Foucault por neoliberal ou simpatizante desta forma de goberno. Habería que engadir que se Foucault, como acabamos de recordar, vira unha maneira superior ás formas da Razón de Estado e da teoría da Policía, tanto na liña liberal como particularmente na neoliberal, tal análise levouno a formular a necesidade por parte dunha política de esquerda de explorar unha nova forma de goberno xa non debedora, como ocorría coas formas do socialismo ou do comunismo, das políticas da Razón de Estado; Foucault apuntaba unha necesidade de dar conta, desde o ángulo da liberdade, igualdade e fraternidade, dunha maneira nova de gobernar que puidera superar o desafío neoliberal.

Se con relación ás consideracións do goberno saímos ao paso daquela, digamos, ocorrencia dun *Foucault neoliberal*, en relación coa categoría de biopolítica, habería que facer mención dun erro interpretativo hoxe un tanto estendido, a saber, a idea dun *Foucault vitalista*. Non queremos, nin por asomo, igualar este erro ao absurdo anterior, pero non por iso

deixa de ser un grave equívoco. A liña italiana, particularmente Esposito, introduciu esta cualificación. Se en Negri encontramos a idea de que a *vida* por si mesma é unha instancia de resistencia ao que, co deleuziano Michael Hardt, denomina *biopoder*, polo que cabería armar unha *biopolítica* como contestación, Roberto Esposito ve no mesmo Foucault esa idea de fondo, a vida como instancia última. Así o manifesta de novo no seu último libro *Istituzione* (Institución) (2021), unha pequena obra que pode considerarse un apéndice do libro anterior, *Pensiero istituyente. Tre paradigmi di ontologia politica* (Pensamento instituínte. Tres paradigmas de ontoloxía política) (2020). Pensamos que tal enfoque claramente corresponde a Deleuze, cuxas débedas bergsonianas e nietzscheanas son evidentes nese punto, pero claramente é incorrecto atribuí-lo a Foucault, que xa obxectara no seu momento ao mesmo Deleuze a posibilidade de considerar o desexo como unha especie de instancia última. Foucault é demasiado historicista e nominalista para incorrer sequera na idea de postulación de instancia última algunha, e toda a súa forma de traballo filosófico elude continuamente un pronunciamento en tal liña. Todo *bíos* é capturado sempre nun determinado dispositivo ou está conformado historicamente, non hai sequera a posibilidade de determinar unha *zoē* diferenciada, toda resistencia é sempre construto histórico en función dos dispositivos e formas de poder postas en funcionamento, resultado de prácticas de dicir e operar. O contrario era unha forma de facer filosofía, a maneira clásica, que Foucault sempre rexeitou.

Son estas algunhas polémicas de interpretación respecto da obra foucaultiana que evidentemente son importantes no momento de usala, como algunha vez propoñía, coma unha *caixa*

de ferramentas de onde tomar o que fose necesario. E isto é o que fixeron algúns autores, con grande rendimento, coma os que en relación á cuestión do neoliberalismo son analizados aquí con tanto acerto por Borxa Colmenero. O obxectivo deste último foi explorar algunhas das máis relevantes tendencias xurdidas da fonte foucaultiana para rexistrar o que podía aportarnos na revelación deste sistema tan determinante do noso destino como é o neoliberal, e ao mesmo tempo desfacerse de tantos malos entendidos ao respecto. Seguindo os presupostos que formulara Foucault, enfócase o neoliberalismo efectivamente non como doutrina económica, senón como unha forma de goberno. Segundo isto, séguense as características da súa singularidade como tal, que se fai estribar na especial maneira da constitución dos individuos e da súa subxectividade, a extensión da lóxica económica a todas as esferas da vida, a conversión da vida mesma en elemento de produción (biopolítica), a substitución da lóxica específica da política, do Estado e o dereito público, por aquela outra, polo que estes haberán de encontrar a súa «verdade» no mercado. O Estado, polo tanto, non sufrerá tanto unha minoración coma unha transformación, de aí a noción de pospolítica e non de algo como post-Estado; en fin, a absorción do social polo económico e do fin das divisións público-privado, económico-político. O conxunto constitúe unha excelente síntese das diversas liñas de investigación exploradas, con rigor e claridade, baseada nunha extensa documentación bibliográfica. A análise articúlase, claro é, coa atención crítica, sabedor o seu autor da carga normativa que acompaña todo traballo en ciencias sociais, e particularmente en teoría política, ben apoiado, neste aspecto, nas teorizacións metodolóxicas feitas brillantemente por Ramón Máiz.

A coidada investigación que aquí se nos ofrece ten como propósito, máis alá de todas as apaixonadas polémicas que poden atravesar un abano tan amplo como o aquí abordado, inserirse en definitiva nesta forma que modela as nosas condutas e o todo social e que representa unha enorme barreira á posibilidade de ser doutra maneira... nun mundo outro.

JORGE ÁLVAREZ YÁGÜEZ

Axóuxere é un proxecto baseado na resistencia creativa e no entendemento do comunitario como proceso substancial de interligazón humana. Non obstante, para poder seguir editando precisamos uns recursos difíciles de atopar hoxe en día. Por esa razón (fieis aos nosos principios) se alguén está interesado en ter o pdf completo deste libro, e non dispón de recursos para mercar un exemplar nunha librería ou na nosa tenda on-line, que nos escriba ao enderezo info@axouxerestream.com; sen problema enviaremos un pdf a quen o precise e non teña medios para conseguir o libro físico. Non embargantes, se podedes axudar a que o proceso Axóuxere siga funcionando, estarémosvos agradecidos de que mercásedes un exemplar. Só así outros libros coma este poderán chegar a ser editados por nós.

Obrigad@s.

Rianxo, 2023

O GOVERNO NEOLIBERAL DA VIDA

Uma leitura (pós)foucaultiana

Borxa Colmenero

Coleção Polímnia / livro 18

A partir da análise (pós)foucaultiana, **Borxa Colmenero** aborda a hipótese do desenvolvimento de uma teoria política do neoliberalismo desde uma específica «arte de governo». Uma razão de governo que vai além do facto espontâneo e natural, para se constituir como uma política governamental que determina um quadro de gestão social dos indivíduos. Assim, face aos sujeitos passivos da estatalidade da sociedade fabril, os indivíduos agora tornam-se gestores ativos e responsáveis de si próprios. Isto é, administradores das próprias capacidades, recursos, conhecimentos e saberes com o objetivo de se desenvolverem livremente na complexa rede de interseções contemporâneas. O autor apresenta-nos em *O governo neoliberal da vida* um neoliberalismo que não é apenas o recuo do Estado ou a volta ao livre mercado, mas, antes, um projeto social baseado em valores, práticas, cálculos e avaliações específicas da economia política. Em suma, estamos diante de um neoliberalismo que transcende as doutrinas económicas e os programas políticos impulsionados nas últimas décadas, para nos aproximar de uma tecnologia de governo que realiza uma profunda mutação epistemológica no relacionamento entre os sujeitos e a institucionalidade nascida da modernidade capitalista.

978 84 127391 1 4

